

ВИДАВНИЦТВО
НОВОГО ЧАСУ

МИКОЛА ГОЛУБЕЦЬ

ПЕРЕМИШЛЬ

LWOWSKIE STAROSTWO

Exemplarz c

Naki. 1000 897

dnia 9 / 5 1938

Бібліотека „Нового Часу” ч. 23.

Микола Голубець

ПЕРЕМИШЛЬ

Л Ъ В І В
Друкарня Ставропігійського Інституту.
1928

II.550.853/23

Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001007949652

1928. E. O. 3193

I.

Легенда зв'язує закладини Перемишля з іменем якогось князя Перемислава, що мав жити в VII в. по Хр. На всякий випадок Перемишль, як оселя, положена над природнім комунікаційним шляхом півночі з півднем, яким був Сян, існував на довго перед славянською ерою нашого краю, хоч може й під іншою назвою. Потверджують це здобутки плянових розкопок і принагідних нахідок предметів доісторичного походження на всій території нинішнього Перемишля. Все ж таки першу історичну згадку про наше місто находимо в Нестора, що втуючи похід князя Володимира Великого на Ляхів у 981 р., на першому місці поміж відібраними Полякам „червенськими городами“ ставить Перемишль. З того теж часу аж до 1340 р. оставав Перемишль під владою українських князів, при чому (47 літ) був столицею удільного князівства (до 1134 р.). Користаючи з замішання, яке запанувало на Україні по смерті Володимира Великого (1015 р.), зайняв Перемишль польський король Болеслав, але 1031 р. вигнав його відділя великий князь Ярослав I з своїм братом Мстиславом. Та знову смерть Ярослава (1054) розбудила польські апетити на Перемишль; під Перемишлем станув Болеслав Сміли-

вий (1071) і, по довгій облозі та розпучливій обороні залоги, здобув город, а відтак замок.

Польський історик Длугош, говорючи в своїй хроніці про похід Болеслава Сміливого на Перемишль, каже, що „було це місто під той час могоуче, великою кількістю місцевих і загожих горожан заселене, в усяку зброю заосмотрене, при чому боронили до нього приступу глибокі рови й окопи значної висоти, як також ріка Сян, що плила від півночі“.

Описуючи саму облогу, каже: „Четвертого дня, коли Українці подалися до фортеці, опанував Болеслав місто, при чому всю добу видав своїм воякам на паству. Після того окружив твердиню, а хоч Українці боронили її з великою завзятістю, не переставав штурмувати, хоч здобуття її було тяжким завданням, бо й положенням і сильними оборонними вежами була укріплена. Стратив ціле літо на облозі твердині, передбачуючи, як і дійсно сталося, що голодом примусить Русь до здачі“...

Де стояв цей так завзято боронений і врешті рещт голодом добутий український замок — невідомо. Дехто з дослідників припускає, що стояв він не на місці пізнішого, польського замку, але подальше від нього на захід, де до нині осталися три кургани з трьома хрестами по середині, прозвані простолюдям „старим замчищем“.

Перемишль опинявся знову в руках польського завойовника, поки його в 1087 р. не прогнав відділя Рурик Ростиславич, перший удільний князь на Перемишлі. По його смерті (1092) обняв владу брат його Володимир. Трагедія осліплення теребовельського князя Василька Ростиславича,

зняла нове полум'я княжих міжусобиць, у яких довелося терпіти й нашому Перемишлеві. Піднятий до „інтервенції“ малярський король Кольман станув у 1099 р. під Перемишлем, як союзник київського князя Святополка, а ворог Ростиславичів. Але тимчасом Ростиславичі погодилися з винником Василькового осліплення Давидом і разом з ним та Половцями розбили на прах малярське військо. Ця перемога вирішила розвиток могутості Ростиславичів, які запанували над усіма червенськими городами. А коли на київському столі засів Володимир Мономах, то перемиський князь Володар заявився по його стороні, проти князів крамольників. Таке становище Володаря затрівожило польського короля Болеслава Кривоустого, який при допомозі свого дворянина Петра Власта, що вмів вкрастися в довіря князя, зловив його підступом на ловах. Позволеною в той спосіб князя примусив Болеслав до заплачення 2000 гривень окупу та заключення з ним союзу, звернутого проти Мономаха. Очевидно, що в той спосіб вимушений „союз“ не вдержався, а вже в 1124 р. бачимо війська Володаря в боях проти Болеслава. На нещастя того ж таки року вмирають обидва Ростиславичі, вслід за чим починається боротьба їхніх синів за наслідство. Щастя сприяло Володимиркові Володаревичеві, що після бою під Звенигородом та несподіваної смерті свого брата Ростислава (1126) заволодів Перемишлем і Звенигородом, проганяючи з нічим Івана Ростиславича. Безпотомна смерть обидвох Васильковичів зєднала нарешті в руках Володимирка всі червенські землі від Вислока й Сяну, через Дністер і Прут по Дунай.

Непокоїв його тільки видідичений Іван Ростиславич, прозваний Берладником, а відтак його син Ростислав. За влади Володимирка втратив Перемишль значіння столиці, яку перенесено до Галича. Син Володимирка Ярослав Осьмомисл, вмираючи, призначив Галич своєму нешлюбному синові Олегові, а Перемишль старшому Володимирові.

Але Володимир не спішився засісти на перемиському столі. Прогнав Олега з Галича й сам засів у ньому, після чого прогнаний галицькими боярами уступив місця волинському князеві Романові, що в боях з Мадярами зумів удержати й закріпити за собою галицький стіл.

По смерті Романа, серед невмовкаючої завірюхи княжих міжусобиць, стає Перемишль в 1210 р. столицею удільного князя Святослава Ігоревича, проти якого вже рік згодом станули під мурами Перемишля війська Данила Романовича. По короткому ваганню здався Перемишль Данилові, який одначе пішов далі з змінним щастям добувати Галича. Роки тої боротьби Данила за Галич і червенські волости, записалися в історії Перемишля доволі сумно. Він переходив з польських рук в мадярські, поки в 1229 р. Данило не засів у третє на галицькому столі. Тоді одначе виявилося, що Перемишль був захистом для всіх бояр і духовників, які крамолили проти Данила. Між ними проводив „надвірний“ боярин Олександр і проти нього Данило рушив з військом на Перемишль. Наляканий Олександр утік на Угорщину, де зібрав військо проти Данила з боярином Судиславом на чолі. Два роки пройшло поки Данило зміг прогнати ворохобників з Ярослава,

Володимира й Галича. Тимчасом наспіла з сходу татарська навала. Досягла вона й Перемишль, а Данило врятував себе й престіл покорою супроти завойовників.

В замішанню зайняв перемиський стіл висланник Ростислава Берладничича Константин Рязанський, проти якого вислав Данило свого дворського Андрія. Андрій заняв Перемишль і пімстився не тільки на крамольних боярах але й на накладаючому з ними владиці, не допав тільки Константина, що ніччу покинув місто. Розбиті заговірники не дали за вигране, але пішли утертою стежкою до угорського короля Белі IV, який поєднавшись з польським королем Болеславом Соромливим, рушив на Романовичів. Ті одначе зєдналися з мазовецьким князем Конрадом та станули чолом проти мадярсько-польського союзу.

В 1245 р. почалися бої двох армій здовж польської границі, коли одначе Данило й Василько Романовичі вдерлися на польську територію, Ростислав Барладничич перейшов Карпати й зайняв Перемишль. Це завершило Данила з Польщі. Він прогнав Ростислава з Перемишля й погнався за ним під Ярослав, де прийшло до рішачючого бою. Було це в 1249 р. Данило вів центральну атаку, Василька й Андрія поставивши на крилах. Після завзятого бою „явив Бог милость свою й дав побіду Данилові“. Це вирішило справу не тільки Романовичів, але й незалежності Західньої України на протяг цілого століття. По смерті Данила (1264) перейшов Перемишль на його старшого сина Льва, але цей не вважав його своєю столицею, на яку визначив

новооснований Львів. А коли прийшов упадок галицько волинської держави, а за ним грабіжницький похід Казимира на Україну, то Перемишль, одинокий з червенських городів, оперся завойовникови. Не на довго одначе, бо після тяжкої облоги й кривавої оборони, упав жертвою сусідської захланности.

Як виглядав княжий Перемишль, трудно собі нині уявити. Окрасою його й гордістю була величава катедра св. Івана з тесаного каменя. По словам хроніста Длугоша мав її построїти князь Володар, якого тлінні останки спочили в її підземеллю. Одначе, коли в 1412 р. гостював у Перемишлі Ягайло, то в розпалі своєї неофітської ревности відібрав Українцям собор, з підземель викинув кости князів та владик, а з прекрасного матеріялу церкви казав збудувати латинську катедру.

Один з польських істориків Перемишля оповідає, що Поляки, будуючи свою нинішню катедру з каменя старого княжого собору, полоскали його в Сяні, щоб обмити з нього „схизму“...

З скарбниці св. Іванського собору збереглася владича мітра, після переказу, перероблена з королівської корони, яку прислав папа Данилови в 1246 р. При відновлюванні латинської катедри з кінцем м. в. найдено камяну намогильну плиту з зображенням мужчини в боярському колпаку, що по припущенням археологів мало б бути портретом князя Володаря Перемиського.

За польського короля Казимира прийшли до Перемишля перші Жиди та формально утворено латинське владичтво; одначе за браком вірних перші два біскупи не спішилися обіймати

„дієзії“. По смерті Казимира переходить Галичина разом з Перемишлем під владу Людвика Угорського з доручення якого до 1379 р. править тут Володислав Опольський. В 1387 р. „вертає“ Галичина а з нею й Перемишль назад до Польщі, під якою остає до 1772 р. В 1389 р. надано Перемишлеві магдебурське право.

В XV і XVI віці підіймається Перемишль до високого рівня добробуту, очевидно без співучасті в тому українського міщанства.

В XVI заведено тут каналізацію й водопроводи. В тому щойно столітті допущено Українців з передмістя Вільча до середини міста на нинішнє Владиче. Наскільки одначе український елемент опанованого чужинцями Перемишля був сильний, завзятий і стійкий, найвимовнішим цього свідоцтвом є неіснуючих нині два десятки церков, 3 монастирі, 2 шпиталі й 4 братства, що повстали й розвивалися якраз в цю безвиглядно тяжку добу. Не від річі буде перечислити тут важніші з вказанням на місце, в яких вони находилися.

По загарбанню собора й переміненню його на костел, тулилося перемиське владичтво при василіянському монастирі на Вільчу (1412—1500) і щойно з початком XVI в. вернуло до міста на подарований якимсь ковалем Кузьмичем ґрунт, що відтак прозвано Владичем. Силою привілею короля Жигмонта Августа, даного владичі Антонові Радилівському, ґрунт цей зразу забудовано — собором, крилошанськими будинками та домами крилошанських чиншовиків. Аж до половини XIX в. усі власники будинків на Владичу оплачували капітулі емфітевтичний чинш. До

обовязків владництва супроти міста належало м. и. удержування прилягаючої до Владича частини муру, яка до речі кажучи збереглася до нині.

Перша з катедр, постробних на Владичу, як і колишня соборна св. Іванська, згоріла в 1535 р. разом з ризницею й архівом. Того ж таки року приступлено до будови третьої з ряду св. Іванської на місці, де нині нар. школа, давн. шпиталь і вежа.

Зображення цього собору збереглися на старих ритовинах Перемишля та на одному з фресків францісканського костела. Була це будівля на хрещатому заложенні з полукруглими закінченнями рамен плянового хреста, з ступінчастою фасадом й невеличкою банею над перехрестям нав — з певним зєдиненням візантійських архітектурних елєментів з готицькими.

Церква ця простояла до др. половини XVIII в., коли перемиський владика Атаназій Шептицький велів її розібрати й почав ставити нову, але смерть перепинила все діло. Виведено тільки вежу (1777), яка відтак помітно змінена перейшла на власність міста. Цісар Йосиф II, не хочачи нарушувати релігійного фонду на нову будову, передав перемиському владичтву покармелітський костел і монастир (1764), в якому існує собор і крилос до нині. В 1883 р. її обновлено, при чому з права від входу прибудовано каплицю св. Миколи. Церквою, що традицією своєю була звязана з княжою добою Перемишля, була Преображенська, на передм. Гарбарі, якій нібито в 1291 р. надав князь Лев Данилович вінування в формі села Страшевич, медових та винних десятин і т. п.

В 1616 р. з'явся спір провізорів преображенської церкви з провізорами католицького шпиталю при каплиці св. Валентія. При ній був шпиталь і монастир, в якому мешкав перший перемиський владика уніят Крупецький. Вона погоріла 1748 р. На цьому передмісті була й церква св. Іллі, вивінувана двома ланами землі в селі Малковичах. Її розібрано з поч. XIX в. Над Сяном, куди за Австрії збудовано гостинець до фортів, стояла церква Різдва Христового. В ній то був з надання Ягайла з 1426 р. парохом український іконописець Галь. Надання дістав він за свої малярські роботи, виконані в Сандомирській, Краківській і Серядській землях. На Засанню було в старовину три церкви. Перша з них Богородична називається вже в 1542 р. старинною, друга монастирська Собора Богородиці при гостинці на Угорщину, розібрана в 1786 р. Ерекціональний ґрунт тої церкви перейшов чомусь у руки латинської капітули в Перемишлі. Третьою була Богоявленська з капітульною парохією. Після касати продано її разом з ерекціональним ґрунтом на ліцитації. На цьому місці стояла колись стара почта. Церква невідомої назви стояла на місці старого циркулу, а тепер суду. Церква св. Миколи, істнувала до 1756 р. в околиці нин. Владича. При нин. вул. Дворського на нин. старому цвинтарі розібраному в 1908 р. стояла церква Благовіщення; церква св. Трійці з василіянським монастирем і духовною школою, при нин. вул. Баштовій ч. 7. згадується в роках 1617—1780.

В 1784 р. перенесено семінарію до львівської генеральної й щойно в 1845 р. відновлено

дієцезіяльну семинарію в Перемишлі. Через кілька літ перед 1785 р. в часі, коли звалено старий собор, служила св. Троїцька церква за катедру, але по Йосифинській касаті монастиря, її розібрано. Тепер на місці св. Троїцької церкви й монастиря стоїть великий будинок семинарії, збудований після проєктів архит. Івана Левинського.

На місці нин. костела Єзуїтів стояла ц. св. Петра. На Болоню при зал. шляху від Львова стоїть від 1880 р. мурована, давніше деревляна церква Різдва Богородиці. Деревляна попередниця нашої церкви мала дуже характеристичну стінопись з XVII чи поч. XVIII в. між іншими був там „Страшний Суд“ з „старостою“, якого чорт віз на тачках до пекла. Теперішня церква має поліхромію кисти Скрутка (1906) та запрестольну ікону Благовіщення кисти Копистинського. В лівому вівтарі стара ікона Благовіщення.

В 1855 р. розібрано церкву Вознесенську на хребті гори, на південь від міста, на якому будовано форти; після неї збереглася каплиця звана „знесінською“. Біля неї висока могила, де згідно з переказо спочив татарський хан. Понизче „Трьох хрестів“ на Підзамчу стояла ц. св. Михайла. На ліво при дорозі до Ярослава стояла ц. зв. Казанівською; церква невідомої назви стояла при добромильському шляху, поблизу тепер кладовища. Монастирська церква Успення Богор. у Вільчу, була довгий час захистом перем. владцтва; нарешті остання з церков, збережена до нині, це церква Івана Богослова на Перекопаню, первісно збудована з дерева 1773 р. В ній був першим парехом відомий з своїх малярських

праць о. Микола Теренський († 1790 р. в 67 р. життя). В 1901 р. стару церкву розібрано й поставлено нову муровану.

Теперішня владича катедра в Перемишлі, це як сказано покармелітський костел, який дивним-дивом стояв від 1630 р. на місці стародавньої української церкви, невідомої назви. Здіймається вона на павуючому над містом горбку в межах давніх міських мурів. Перемінена з костела на церкву, поза непомітними доповненнями, не затратила вона цих барокової архітектури й орнаментики з першої половини XVII в., коли то побудовано її після плянів італійського архітекта Галсаццо Аппіянія. Фасада нин катедри це безсумнівний відгомін прабарокової фасади церкви Il Jesu в Римі. Первісно, по обняттю костела Українцями не роблено в ньому більших перемін, хіба що давнішу невеличку, „сигнатурку“ замінено обширнішою, деревляною банею. Щойно при основнішій обнові, переведеній за владичтва Ступницького в 1876—1884 роках при співучасті архітекта Ю. Захарівича з Львова, помітно побільшено центральну баню, на фасаді уміщено кам'яні статуї кн. Володимира й Ольги, а перила сходів украшено статуями святих.

Трьохнавне хрещато-базилічне нутро собору, щойно підчас останньої обнові розмальоване „під мрамур“, і золочене, було первісно біле, в наслідок чого архітектоніка й орнаментика деталей висупали плястичніше. З архітектонічних подробиць гідні уваги мраморні портали до захристій. Штукатури на склепіннях усіх трьох нав звертають увагу своїм орнаментальним багатством. Підчас останньої обнові уставлено в пресвітерії

величавий іконостас кисти Т. Копистинського. За іконостасом зразковий вівтар з бальдахимом на чотирьох мраморних стовпах. В бічних навах старі барокові вівтарі з добрими різьбами й картинами, та особливо цінними різьбленими антипедіями. Славним є різьблений в формі корабля амвон, подібний як у костелі св. Миколи у Львові. Перед іконостасом новіці різьблені сідалища для капітули; старі покармелітські уставлено в бокових навах. Вікна прислонені поправними фабричними вітражами. При стовпах, підпирючих склепіння, уставлені гробниці й епітафії перемиських владик і крилошан з чорного мрамору в псевдо-гоголицькому камінярському „стилю“. В боковій наві з права мраморна таблиця в честь Маркіяна Шашкевича. Підчас останньої обнови прибудовано до правої нави каплицю св. Миколи, що своїм заложенням пригадує жигмонтівську каплицю на Вавелі у Кракові.

Багату соборну скарбницю ограбив австрійський уряд в 1807—1811 роках на видатки війни з Наполеоном. Осталася тільки, згадувана вже, „мітра короля Данила“, кілька ілюмінованих рукописів XVI—XVII в. і хрест владика Радивилівського з XVI в.

В покармелітському монастирі, в якому міститься владича капітульна бібліотека й архив, якого акти сягають глибокого середньовіччя.

На дзвіниці біля собору висіли до війни зони св. Трійці з 1711 р. з церкви Василян і „Іван“ о 167 см. проміру, зареквіровані в 1916 р. австрійцями.

З неукраїнських пам'яток Перемишля слід згадати останки міських укріплень на Владичу,

руїни оборонного замку, збудованого королем Казимиром (1340) в парку на Замковій Горі.

Латинська катедрa построена в XV в. в готицькому стилі, була в XVIII в. обновлена в дусі барока. Готицькою осталася тут тільки пресвітерія. З мистецьких пам'яток гідні уваги: Розп'яття на побідному луці з XV в. т. зв. Богородиця Яцкова середньовічного походження, кілька нагробників з XVI в. фрески Строїнського в каплиці С. Євхаристії та кілька старих релікварів і риз в скарбниці.

Бароковий єзуїтський костел в 1820 р. замінений австрійцями на магазин мундурів і щойно в 1904 р. повернений Єзуїтам, зберіг тільки свою архітектуру. Понизче костел Францісканів з XVIII в. з гробницями шляхотських родів Перемищини.

Повище владичого собору новий, (1900) псевдоготицький костел „на Кармелю“, з якого розглягається вид на панораму міста.

Поблизу двірця при пл. на Брамі костел Реформатів з XVII в. оточений оборонними мурами й баштами з пам'ятником гвардіяна Шиховського, що вєславився в обороні міста перед татарами в 1672 р.

На ринку пам'ятники Собіського (1893) і Міцкевича (1891). В магістраті міський архів з актами, з яких найстарший датований 1402 роком. З приводу неупорядкування архів для наукових цілей недоступний.

Ще до кінця XVIII в. стояв по середині перемиського ринку величавий ренесансово - бароковий ратуш з годинниковою вежею, якого зображення збереглося на ритовині Бравна та на одному з францісканських фресків. Побудований

в XVI або з поч. XVII в. мабуть коштом короля Жигмонта III (1608) був розібраний в перших роках австрійської влади. Нинішній ратуш, це будинок давнішого окружного суду, збудований як палата відомого культурного діяча Гвальберта Павліковського з Медики.

З старих патриційських домів в ринку, яких більшість пропала безслідно, збереглася ренесансова кам'яниця Гільдів (ч. 15) та також ренесансова кам'яниця під ч. 17 з гарним порталом.

При вул. Гродзкій ч. 6. знаходиться льокаль Перемиського Товариства Прихильників Наук з бібліотекою й музеєм. Розміщений в 5 кімнатах музей обіймає поважну кількість доісторичних й історичних пам'яток культури перемиської землі, між іншими багато українських ікон, риз, хрестів та етнографічних предметів. Ця польська культурна інституція, яка дуже гарно розвивалася за Австрії, станула над безоднею ліквідації щойно за нової польської влади... Цікавий є лат. дієцезіяльний музей та цінні збірки картин і портретів в палаті українських владик.

При вул. Ягайлонській стоїть інтерна синагога, поруч палати лат. біскупів стара катедральна школа (XV в.).

З новіших українських домів заслуговує ще на увагу центр українського життя в Перемишлі — Народній Дім.

II.

В найновішій історії Перемишля записалося нестертими, кривавими буквами два многоважні моменти. Перший — це участь й доля Перемишля у світовій війні, другий — це листопадовий Перемишль 1918 року...

На довго перед світовою війною говорилося про Перемишль, як про одну з фортець, що мали боронити цілости австро-угорської монархії від північного сходу. Тому й не диво, що перші мобілізаційні заходи, а в парі з ними й перші репресії супроти „зрадників“ (дуже тоді популярних „ферретерів“), відбилися найгучнішим відгомном в Перемишлі.

Туди переходили всі військові відділи з заходу на схід, тут же, на всякий випадок, почалася праця над безздатністю перемиської фортеці. Звожено харчеві засоби й зміцнювано укріплення. Передпілля перемиських фортів прорізано сіткою ровів, шанців, вовчих западень і т. п., а все те на румовищах знесених тоді з лиця землі сіл: Горохівці, Германовичі, Розубевичі, Станиславчик, Поповичі, Девячиці, Пляшовичі, Биків, частина Болестрашич, Вишатиці, Валява, Малковичі, Дунковичі, Оріхівці, Уйківці, Гнатковичі, Трійчиці, Батичі, Лентівня, Кунківці, Вавівці, Комара, Вільшани, Рокшичі, Сливаниця, Кречкова, Тисова, Голіха, Витошниці, Княжичі, Купятичі й інші, в числі сорок чотирьох. Села спалено й розкинуто, а населення погнано валками до таборів..

В самому Перемишлі остала горстка населення, якого не досягли евакуаційні декрети й розпорядження. Усі вірили в перемогу Австрії; перемога під Красником усиливала цю віру, але ж уже перші відомости про нестримне зближення московської армії під Львів остудило віру й визвало ще одну евакуаційну хвилю на захід.

Для 18-го вересня 1914 р. відїхав з Перемишля останній евакуаційний поїзд. Околиці Пе-

ремисьля найшлися під вогнем московської артилерії.

В суботу 19-го вересня появилися перші козацькі стежкі в доколичних селах. Дня 22-го вересня перемиська фортеця була окружена Москалями звідусіль. Почулися перші артилерійські стріли що під кінець вересня ставали чимраз частішими й нагальнішими.

Вожд московської армії генерал Радко Дімітрів вислав до команданта перемиської фортеці ген. Кусманека парламентаря з закликом до здачі, бо „щастя опустило цїсарсько-королівську армію“. Відповідь була рішуче відмовна.

Дня 4-го жовтня почався наступ ворожої артилерії на північні й східні форти. Рівночасно йшов позірний наступ на форт Дуньковичі. Наступ тривав 72 години без перерви. Дня 6-го жовтня досягли перші ворожі стрільна саме місто. Небаром одначе московську батарею, що стояла в Купятичах і мала достріл до міста відкрито й примушено до мовчанки. Одним вистрілом з фортечної гармати 30.5 цм. змушено до мовчанки батарею проти Дуньковичів.

Недостачі артилерії старався заповнити Радко Дімітрів людським матеріалом. Кілька полків кинулося до наступу. Всі вони одначе заслали тільки своїми трупами передпілля перемиської фортеці. Згинуло тоді 40 000 московської мужви, переважно українського походження. Перед одними тільки Дуньковичами начислено 4.000 трупів.

Тимчасом наблизилася до Перемишля армія австрійського генерала Боровича. Дня 10-го

жовтня вийшли до міста перші австрійські стежі. Боева лінія подалася на схід від Перемишля.

Щастя усміхнулося австрійській армії, виві-
нуваній незрівняною артилерією з фабрик Скоди.

Дня 21 го жовтня австрійці почували себе панами ситуації. Тимчасом неуспіхи австро-ні-
мецької армії в Конґресівці, примусили до відво-
роту армію, що опанувала східні передпілля Пе-
ремишля. Дня 12 го листопада найшовся Пере-
мишль знову в центрі перстєня московських
військ.

Тепер одначе Москалі, навчені досвідом, не
виявляли охоти до наступів. Рішили добути Пе-
ремишль облогою. Бої трєвали тільки на перед-
піллях за позиції, на які поширили австрійці
сітку своїх фортечних укріплень.

Замість далекострільної артилерії, яка підчас
першої облоги непокоїла мешканців Перемишля,
прийшли тепер на чергу московські літаки з бом-
бами; перша з них впала на місто 4 го грудня.

До дня 21-го березня 1915 р. впало на місто
300 московських бомб, які крім матеріальних
шкід потягли за собою й жертви в людях. Дня
20-го грудня спробувала перемиська залога ви-
паду в сторону Бірчі з заміром диверсії на задах
московської армії. Хвилевий успіх не придався,
одначе, нінащо. Випадні частини, що по слухах,
мали добитись контакту з австрійською карпат-
ською армією, були небаром примушені схорони-
тися до перемиської фортеці.

Почалася облога, сіра й одноманітна; в пер-
спективі населення появилoся страшне марєво го-
лоду. Населення почало жити нервами, шарпа-
ними раз у раз найсуперечнішими, а все пода-

ваними за „автентичні“ відомостями з поля боїв.

Коло 15 го березня 1915 р. почався оживлений рух серед перемиської залоги. Команда фортеці, бачучи, що не видержить дальшої облоги, рішилася на розпучливу постанову: пробитися з Перемишля до карпатської армії. Ніччу з 18-го на 19-го березня майже ціла залога рушила в східньому напрямку. Алеж чолові кольони залоги, в зустрічі з ворогом, мусіли вернути до фортеці, залишаючи за собою 4.000 з горою трупів. В парі з тим Москалі добули один з найважливіших фортів „На горах“. Ситуація ставала з години на годину тяжкою, просто безвихідною. Почалися приготування до здачі.

Ніччу з 21-го на 22 го березня знявся над містом гураган артилерійського вогню. Це фортечні батареї вистрілювали решту амуніційних засобів, щоб вони не попали в руки ворога разом з твердиною, засудженою на здачу. Над ранком почалося висадження фортів, нищення зброї, амуніції й всяких інших засобів, після чого замаяли на знищених фортах білі прапори.

Перед восьмою годиною ранку вмаширували перші московські відділи до Перемишля, а тимчасом в палаті гр. Холоневського в Рудниках відбувалися, зайві позатим, переговори представників обох армій про форму здачі. По обчисленнях, залога звевіреного Перемишля мала 124 000 мужей, з чого 25.000 хорих по шпиталях. Цивільне населення виносило заледве 30.000 голів.

Почалася реєстрація полонених і висилка їх на схід, а в парі з тим заходи над прохарчуванням, винищеної облогою твердині. Щойно

згодом почалася гульня російського чиновництва, й охранників, що не маючи поля для попису, разом з людьми, запідозреними в причасности до армії, вивозили на схід меблі, серед яких перше місце зайняли фортеп'яни.

23-го квітня 1915 р. ушасливив Перемишль своєю гостиною цар Микола II що мало бути завершенням остаточного приєднання Перемишля до Росії-матушки.

Найблизчі одначе тижні московської господарки в Перемишлі принесли помітні зміни в некористь „визвольників“. Офензива австро-німецьких військ у східньому напрямі в першу чергу відбивалася на настроях Перемишля. Почалася зразу потайна, а відтак вже явна евакуація. Дня 12-го травня опустила Перемишль частина московської влади, в слід за якою пішли московські купці. 13-го травня почалися бої на передпіллях Перемишля. Гук гармат і гостини австро-німецьких легувів, що обкидали бомбами перемиський залізничий двірць, мости й маґазини, знову навели на місто паніку й прикрий посмак воєнної завірюхи. В парі з тим, як ситуація Москалів з дня на день погіршувалася, почали вони виходити з шкір „визвольників“ і вдягатися в свою власну — стали жорстокими й brutальними. Чимраз частіше розносилися по місті відомости про арешти й езекуції над „австрійськими шпійонами“, серед яких попадали здебільша люде невинні й зовсім не причасні до воєнної акції. А тимчасом довкола Перемишля розгорілася боротьба на добре. Форт за фортом переходив у руки поодиноких частин австро-німецької армії.

Ранком 3-го червня 1915 р. вийшли з кількох сторін рівночасно австро-німецькі війська до Перемишля. 73 днева влада Москалів над Перемишлем була зліквідована.

Особливих слідів в умах перемиського населення вона не залишила. Переконала його тільки, що нема на світі нічого вічного, що події міняються, немов у калейдоскопі, та що занадто далеко ангажування себе по одній з воюючих сторін є все ризиковне. З таким здобутком досвіду перетревав Перемишль світову завірюху й діждався листопада 1918 року.

Перші позначки надвигаючого розвалу Австрії заскочили український Перемишль... непередбачуваним. Правда, з початком жовтня 1918 р. дехто з свідоміших Українців-старшин австрійської армії, що під цю пору попали в Перемишль, улаштував кілька довірочних нарад, на яких прийшли на чергу майбутні наслідки неминучого розвалу в звязку з користями, які мусіли б з нього витягнути перш за все автохтонні мешканці краю... згідно з славними й ославленими „пунктами“ Вільсона. На жаль виявилось, що й в цьому випадку „судилося нам останніми бути“. Застанова прийшла за пізно, в момент, коли ситуація мінялася вже не з дня на день, але буквально з години на годину. А що всеж таки „краще пізно, чим ніколи“, то й тут мала ця приказка дуже повчаюче приміненнє.

Поспішна й безладна демобілізація перемиського гарнізону, що почалася з кінцем жовтня 1918 р., застала українських старшин Перемишля здержувати від розтічі український військовий елемент, на жаль безуспішно. Ті, що

„своє вже відвоювали“, грабили розбиті маґазини й тікали з добиччу по домах тоді, коли польським легіоністам зовсім не спішилося до дому. Вони при допомозі на швидку змобілізованої міліції займали спокійно й систематично всі військові об'єкти й маґазини, покинуті на ласку Божу здемобілізованим гарнізоном.

А тимчасом світова преса розносила по всіх усядах весельчаний клич „самоозначення“ і т. п.

Вечером 30-го жовтня рішили сходити перемиських старшин і громадян-Українців, просто на просто зайняти Перемишль ніччю з 31-го жовтня на 1-го листопада. На другий день найдено навіть команданта для цього підприємства, яким назначено обозного отамана Бірецького. Але ж п. Бірецький, якому припала така велика, хоч може й ризикозна честь, замість приступити до опрацювання плянів зайняття Перемишля, втік. Правда, виринув два дні потім, як Перемишль опинився в українських руках. В наслідок утечі Бірецького опізнився речинець зайняття, але все ж таки, це не перешкодило в самому переведенню пляну.

День 1-го листопада, коли то на вежах Львова повівали вже жовто-блакитні прапори, проминув для Перемишля безуспішно. Списувано міліцію, але з неї нічого не вийшло. В час, коли польські міліціанти рвалися на випередки перед правильним військом, українські були переконані, що сповнили своє завдання... вписавшись до міліції.

По доколичних селах розїхалися організатори оружної сили, якої на місці не було. Коли одначе на старшинсько-громадянській нараді дня

2-го листопада запевнено нову команду, що в момент початої акції розпоряджатиме вона 2000 озброєних людей з доколичних сіл, команда рішилася на діло, хоча вірила, що з обіцяної суми, стане на місці, в найкращому випадку, третина.

Згідно з наміченим пляном мобілізації, поділено довколичні села на чотири групи, центрами збору для яких назначено чотири села: Негрибку, Яксманичі, Медицькі Халупки й Пралківці. Усюди розіслано організаторів і старшин. Завданням усіх груп було ніччу з 2-го на 3-го листопада рушити концентраційним походом на Перемишль. Кожна з груп мала приділені собі ділянки міста й військові об'єкти. Початок наступу означено на 2 години ночі.

Але, як це в таких випадках легко передбачити, далеко не всі групи виконали як слід завдання. Одна тільки „Нагрибка“ вимашерувала з місця о 2 год., щоб вже о 3 стати перед перемиською рогачкою. Інші групи почали вступати в місто щойно о 5 годині ранку. На щастя та неакуратність не привела до, легкої в такому випадку невдачі, тим більше, що замість сподіваної третини з загальної суми 2000 крісів, явилася ледве десята часть того, та й то побільше озброєна дручками замість крісів.

Але якраз тим двом сотням людей, що замість крісів мали дручки й віру в перемогу, вдалося зайняти Перемишль, полишаючи за собою усього двох убитих і кількох ранених. І тут слід для вічної слави записати, що до такої перемоги причинилася відвага й саможертва таких, людей як поручник Гриць Сенечко, четар Степан Ривак,

четар Богачевський (поляг в пізніших боях) та д-р Станько.

Противник, що počував себе безспірним паном ситуації, не сподівався того й спав на добре заслужених лаврах.

Тому не диво, що наступ 200 Українців застав їх в ліжках, з яких взято в полон разом з командатом польської булави, генералом Пухальським, 40 старшин і понад 100 легіоністів.

Тут одначе сталося те саме, що не тільки в Перемишлі, але й в цілому краю перечеркнуло успіхи українського героїства й саможертви. Добродушні Українці осліплені побідою й натхнені духом зовсім не військової сантіментальності, випустили цілий полон на волю..

Це пімстилося не тільки на самій акції та людях, які їй проводили, але й на тих, що ховаючись в десятку шкаралуцу, були в ті гарячі часи більшими польонофілами, аніж самі Поляки...

Покищо, одначе, найстарший з червенських городів, Перемишль Володаревичів, був.. наш. Так само, як нашим став два дні тому Львів. Алеж на швидку руку утворена військова команда з підполковником Шафранським на чолі не бачила перед собою иншого завдання, як видавання перепусток, через що згодом мусіла її заступити, так жеж на швидку руку склебна „вовня рада“, що взялася за організацію того, що в цю хвилю було найважливіше — війська. Бо противник не спав, хоча й сонним захопили наші відділи ген. Пухальського. На ділі зовсім не він був духовим провідником рядів противника. Серед них давно вже почав свою підпольну роботу славний легіоновий „фельдкурат“ кс. Панась,

що разом з своїми людьми трактував генерала як австрійський „коміскнопф“, що радше шкодив, аніж помагав апетитам противника на Перемишль.

За його то понукою вже 1 го листопада стали легіонери й польська міліція панами велитенських арсеналів на Засанню, де було ні більше ні менше, як 2000 вагонів амуніції, кільканадцять тисяч крісів і 250 гармат. Засання теж стало випадною базою для пізнішої акції противника.

А тимчасом організування військової обсади Перемишля йшло зле. Добровольці зголошувалися, але хіба на те тільки, щоб одержавши повний „еквіпунок“ з маґазинів, занести свою легку „добичу“ до дому.

Коло 500 людей, якими з більшою чи меншою певністю диспонувала українська команда, не вистарчало не то що до якоїсь офензивної акції, але й на само обставлення стійок та обктів, від яких залежав „наш“ Перемишль.

Замість Українців почав офензиву противник. Треба було рятувати ситуацію хочби позорами сили, коли сили не було. До таких належали між иншими з розмислом пущена чутка, мовляв до Перемишля приїхав полк козаків на поміч. На ділі, було тих „казаків“ усього 10, які зголосилися до української служби прямо з транспорту полонених, яких везено на захід. Ця то десятка з відважним хорунжим Мельничуком, сіла на коні й переїхавшись бравурно через вулиці Перемишля, нагнала противникові страху, а нашим стійкам додала відваги.

А тимчасом українська армія Перемишля таяла з дня на день. Правда, на харчовому стані „стояло“ 60 старшин, але коли треба було когось

з них післати на загрожене місце, то виявлялося, що він ніякий боевик, а така чи инша „ферпф-лексбранжа“. До тогож не було кому зайнятися скорострілами, яких було в українських руках 3, а хоч і були гарматчики, то не мали поля до попису, бо не було гармат... За те багато було великих „політиків“ і не менших „критиків“ так серед військових як і цивільних. Головним атутом в руках цих застінкових „політиків“ і „стратегів“ був закид, мовляв Перемишль нині чи завтра мусить здатися, бо.. не висаджено мостів на Сяні... А мостів на Сяні не висаджено не тому, що їх жалувано, а тому, що зразу не було чим, а відтак не було ким.

Так то прожив „наш“ Перемишль тиждень з горою на суматосі й безділля, поки дня 10-го листопада о 11 год. перед полуднем не дійшло до рук команданта письмо з головного штабу противника, в якому останній домагався просто на просто здачі на протязі 12 годин. Коли б це не сталося, загрожено бомбардацією Перемишля..

Українська команда зрозуміла грозу положення. Противник, який день перед тим заключив „перемиря“, знав що робить. Маючи в своїх руках арсенали, амуніцію й гармати, розпоряджаючи здисциплінованими рядами легіоністів, яким з заходу раз у раз прибували помічні відділи, був уже певним побіди, коли зважився на ультімат. Все ж таки про добровільну здачу ніхто не подумав. Рішено боронитися до впаду й тим, бодай морально, направити доцьочасні помилки й недотягнення.

Боронити треба було мостів (трьох) і залізничого двірця. До оборони було... 70 людей проти

соток легіоністів і польського населення Перемишля, що стріляло з заду. Це рішило справу. Горстку Українців на мостах і залізничному дворці розгромлено — більша частина лягла трупом, менша поранена опинилася в польському полові. Перемишль уже не був „наш“...

Правдою й Богом, то ми втратили Перемишль не тільки дякуючи зразковій українській непорадности й некарности, але в першу чергу нашій добродушности. В момент, коли ославлений кс. Панась ширяв довкола Перемишля, мов шуліка, вишукуючи місце найслабше до удару, ми наче йдучи його затіям на зустріч, підписали з противником... перемиря.. Артикули цього перемиря назвав навіть сам кс. Панась корисними. І дійсно! Ніким і нічим не примушувана, згодилася українська команда: 1) звільнити всіх полонених польських старшин і жоввірів; 2) відкликати доразові суди проти уоруженого цивільного населення; 3) допущення свобідного руху населення по обох берегах Сяну й 4) доставлення валозі Засяння (!!) 10.000 бохонців хліба!

Чи після такого „перемиря“, якого кожна точка була одним великим самогубством, можна було сподіватись з боку противника чогось иншого, як ультімату?

Кс. Панась перший взявся використати те перемиря. „Користаючи з 3-ї статті договору — читаємо в його споминах — я вложив реверенду й ніким не сліджений пішов я до міста, щоби перевірити ситуацію. Під покришкою старань про перепустку, зайшов я до української команди, щоби зорієнтуватися в силах противника й їх вартості“.

Виконавши своє завдання в команді, почав неумомимий кс. Панась „інтенсивну гонитву по місті без ляку бути пізнаним Українцями“. А цього забувати не можна, що так використав перемиря не тільки один Панась. Разом з ним перейшла з Засяння до міста ціла група второпних і хитрих розвідників. Вони не тільки що перевірили ситуацію, але використовуючи безмежну українську легковірність, того ж таки дня вкрали на очах української команди два тягарові авта, навантажені телефонічним матеріалом.

Закипіла теж на стороні противника підготовка акція до наступу, зорганізовано артилерію, кавалерію, скоростріли й піхоту, а „голод перших двів — як стверджує кс. Панась — уступив тєнер місця ізобиллю хліба, доставленого Українцями“(!) А хоч противник був прекрасно поінформований про ситуацію, хоч бачив свою чисельну й технічну перевагу, все ж таки аж до дня 10-го листопада, в якому наспіла розмірно велитєньська підмога з панцирним поїздом на чолі, не зважився наступати. Протівно, готуючись до нападу, не переривав переговорів аж до останнього моменту. Протівник вів „переговори“ ще тоді, коли його панцирний поїзд почав обстрілку залізничного двірця, а польський „парляментар“ пор. Марек вирятувався перед наслідками підступного зломання перемиря „словом чєсти, що про плянований напад нічого не знав!“ (слова кс. Панася).

На польський ультімат заскочена українська команда не дала й не могла дати иншої відповіді, як мовчаливе приняття визову. Fides Romaпа відсвяткувала тут свій зразковий тріумф.

Дня 11 го листопада, точно о 12 год. в полудне, почався артилерійський обстріл всіх об'єктів, що були в наших руках. По три гранати вдарило в „Віру“, Народній Дім, харчівню, та духовний семинар. Вслід за артилерійською підготовкою пішла атака панцирного поїзду на залізничний міст на Сяні. За панциркою наступала піхота. Рівночасно кавалерія противника, перейшовши Сян під Пралковичами, зайняла замкову гору й вдарила на зади оборонців українського Перемишля.

Все ж таки не дивлючись на несорозмірну технічну й чисельну перевагу противника, перемога не приходила йому легко. Виперті з двірця, отаборились наші на ринку й на вул. Словацького, де дотривали на позиціях до дня 12-го листопада. Коли одначе чисельну перевагу противника скріпив підступ цивільних комбатантів, коли серед замішання зірвалися до зброї польські полонені, які з полукровим Українцем (мати його була Полькою) на чолі внаслід українських позицій розброїли залогу міської станиці, перемога кільканадцяти-тисячного противника над українською „сімдесяткою“ була очевидна.

І тут чомусь по неволі нагадується епізод з історії Перемишля, який мав місце теж в листопаді, але в 1648 році.

Дня 4-го листопада 1648 р. наблизився під Перемишль козацький загін з полковником гетьмана Хмельницького Капустинським на чолі. Зустрівши несподіваний опір на Болоню, загін поїхав назад і щойно зміцнений ударив два дні згодом на Перемишль. Місто, як і всю тогочасну неукраїнську Галичину, опанувала паніка. Ще

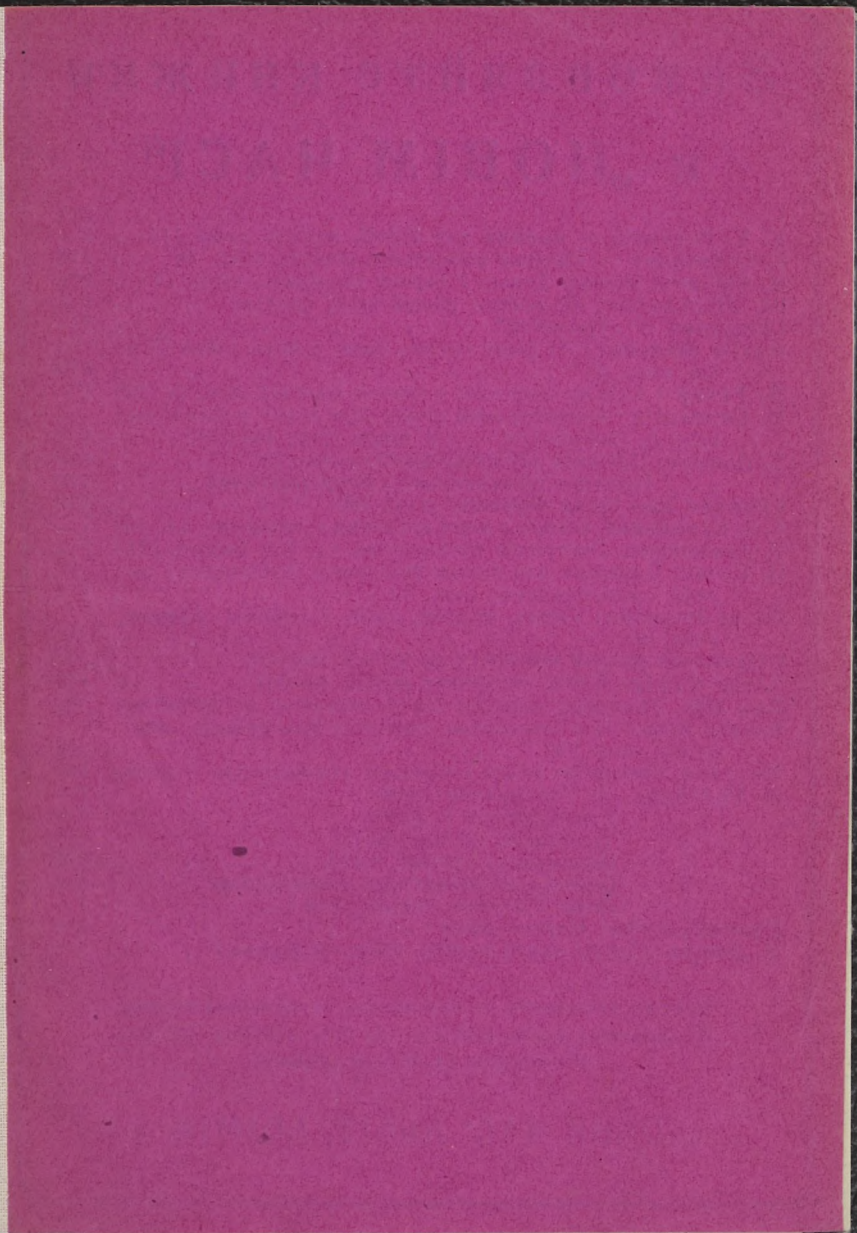

могло, тікало подальше від побідоносних козацьких полків. І вже вступали козацькі полки в брами Перемишля, коли з'явилася неждана нагальна диверсія. Карло Корнякт, полукровий Українець, нащадок світлої пам'яті оборонця віри й нації руської Константина, зібравши обняту паникою шляхту, ударив на Капустинського ззаду. Першим в бою впав Капустинський. Смерть вождя й нагальність диверсії вирішили справу в користь противника...

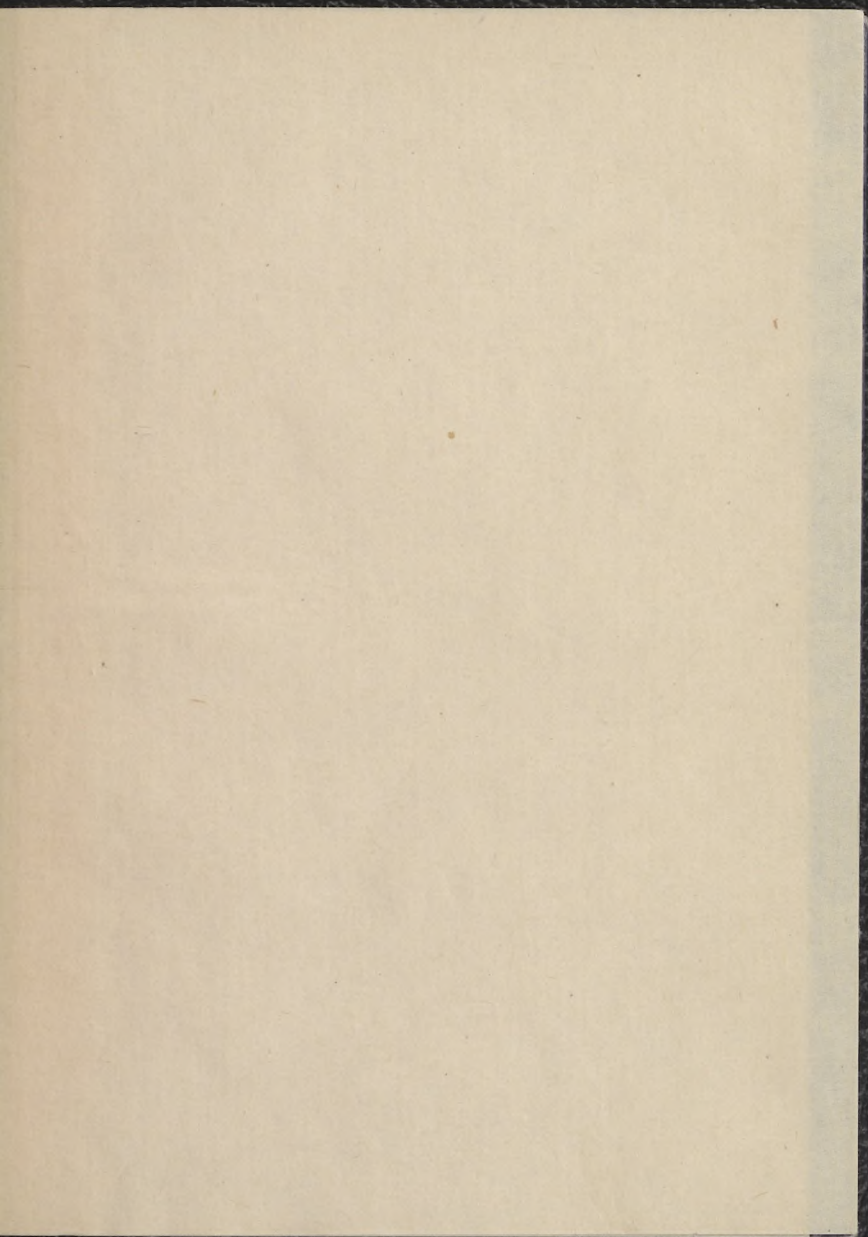
Замовляйте книжки в „НОВІМ ЧАСІ“

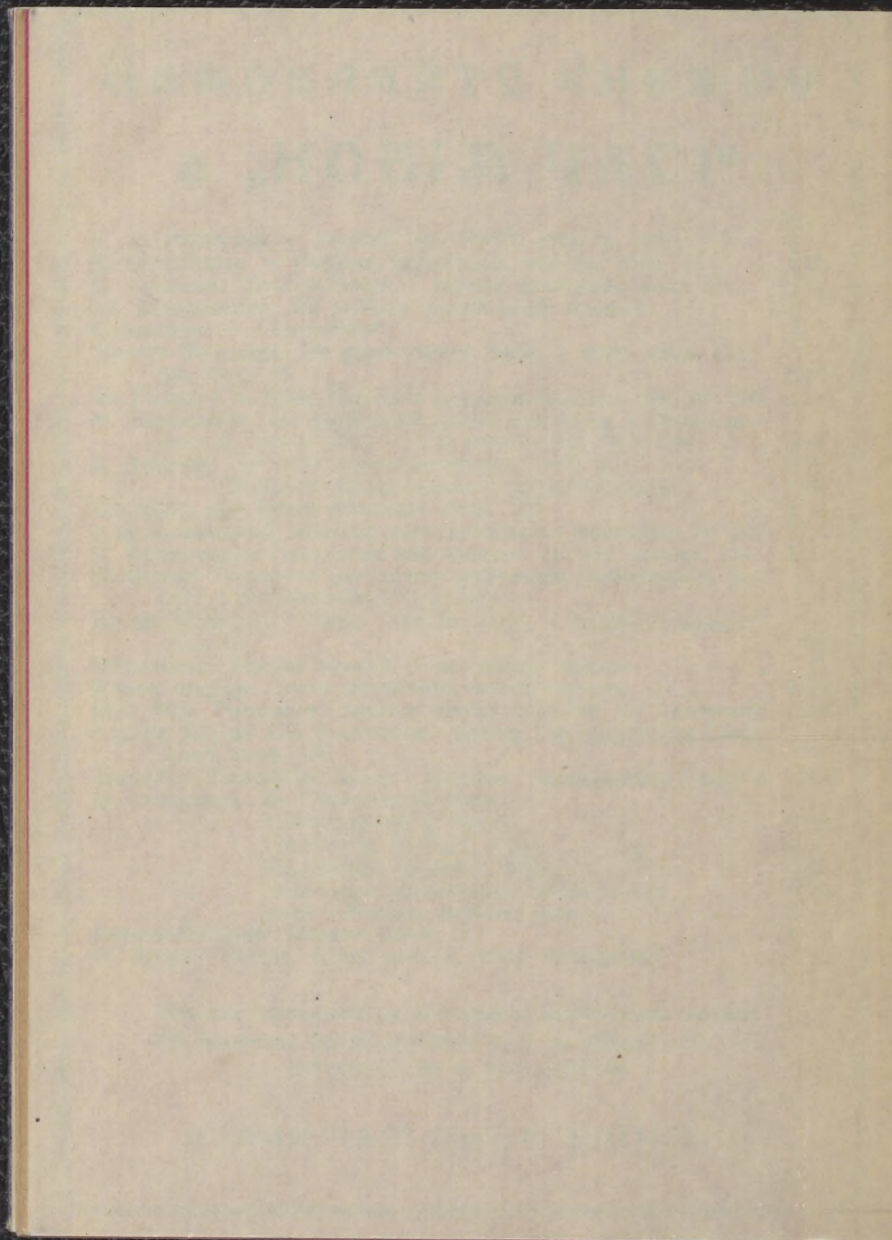
	зол.
Х. Х. Распутін — чорний дух Росії, повість, стор. 115	2—
В. Сербивус — Радник жениться, повість, стор. 94	1-80
П. Франко: Пачкар-Демко, 7 гарних оповідань, стор. 74	0-70
Ю. Шкрумеляк: Як любити рідний край, приміри	0-50
Співанник — „Трембіта“	2—
Матіїв Мельник: За рідне гніздо, опов. з визв. війни Сербів, стор. 38	0-60
М. Ренар і А. Жак: Боротьба з трупом, фантаст. пов., ст. 198	3—
М. Сервантес: Високодумний рицар Дон Кіхот з Манчі, переклад А. Лотоцького — в 2 томах стор. 188+336	5—
Д. Донцов: Що таке інтернаціоналізм, стор. 32	0-60
„ Політика принципіальна і опортуністична	1-50
Спомини про Івана Франка: стор. 100	1—
о. Л. Куницький: Вітер від моря, вражіння з подорожі, ст. 100	1—
Є. Архипенко: Поступове пасічництво, ст. 244, ілюстр. 174	7—
О. Котис: Порадник для лісних робітників (кубікування дерева з поясненнями) стор. 42	1—
Ію де Мопсан: Серце людини, опов. з чарівної Африки, стор. 96	1-30
Стівензон: Дивний винахід Д-ра Екілла, повість	1-50
Кльод Фарер: Тайна віковичих людей, повість	1-50
Пос. Юр. Тимошук: Замітки підчас подорожі до Аргентини	0-50
Єлемір Бурж: Під гільотиною, повість з французької революції, стор. 136	1-50
Михайло Тимофіїв: Жиди і народне господарство України	1-80
М. Голубець: За Український Львів	1—
„ Хмельницький у Львові	0-40
„ Тереховля, княжий город	0-40
„ Перемишль, княжий город	0-50
„ Белз-Буськ-Звенигород, княжі городи	0-50
„ Люде і Блазни, повість, том I.	3—
Синечільський: Мареві війни	1—
О. Лешук: Ждала, ждала козака, істор. оповідання	1—

Книжки висилаємо за попереднім надісланням готівки.
На поручене порто двлучити до 3-ох книжок 70 сот.
Післяплата на 40 сот. дорожче.

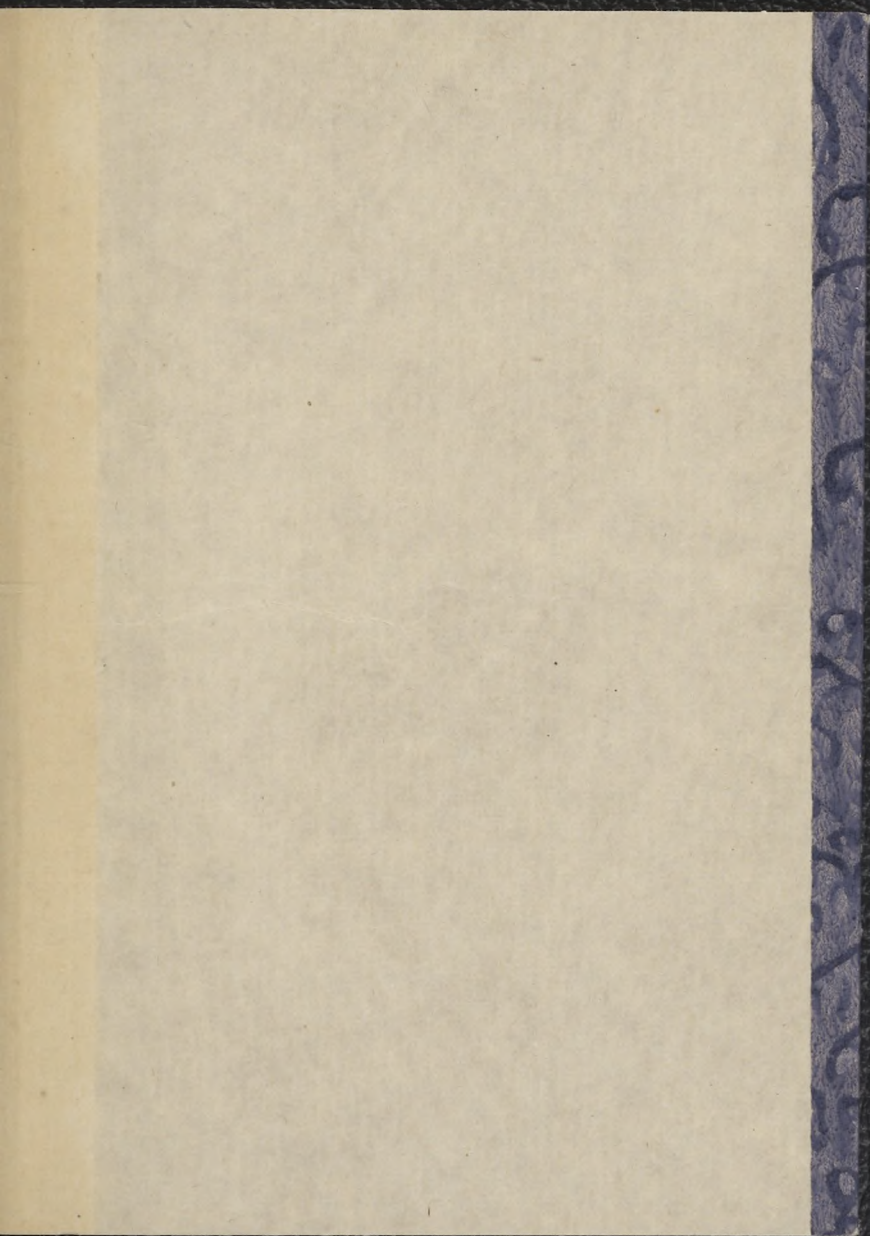
„НОВИЙ ЧАС“ ЛЬВІВ, БОЇМІВ, 4.

550853/23

Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001007949652